

УДК 343.98:34.037

Віталій Іванович ОТРУДЬКО,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО І ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ БЕЗ УКЛАДАННЯ ПИСЬМОВОЇ УГОДИ

Ефективне вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) значною мірою залежить від своєчасного, обґрунтованого й законного приймання оперативними працівниками рішень про використання можливостей добровільної допомоги громадян для отримання оперативно-розшукової та іншої інформації під час проведення заходів оперативного (ініціативного) пошуку, оперативно-розшукових заходів, слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій. Часом це відбувається в умовах і ситуаціях, які містять різні ризики для осіб зазначеної категорії.

Зважаючи на те, що кримінальною поліцією використовується допомога різних категорій громадян, серед яких особливе місце займають особи, що не перебувають в агентурній мережі оперативних підрозділів, існує необхідність дослідження питань правового та соціального захисту осіб різних категорій, які сприяють діяльності підрозділам, що здійснюють ОРД. Ми підтримуємо О. М. Бандурку в думці, що «захист держави поширюється на всіх осіб, залучених до виконання завдань ОРД, незалежно від форм такого співробітництва, чи то на постійній основі, чи тимчасово, як на основі угоди, так і за усною домовленістю, за винагороду чи безоплатно» [1, с. 70].

Ст. 3 Конституції України прямо зазначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2]. Тож можна зазначити, що ці конституційні положення повністю поширюються на всіх учасників кримінального судочинства та суб'єктів ОРД.

Виходячи із теми нашої доповіді, зупинимося на проблемі соціального і правового захисту осіб, сприяння яких відбувається за усною домовленістю з оперативними працівниками. Тим більше, що приписи ст. 11 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» припускають і дозволяють за добровільною згодою осіб використовувати їхню гласну або негласну допомогу для протидії злочинності з гарантуванням конфіденційності встановленого співробітництва [3]. Ці особи зобов'язані зберігати в таємниці відомості, які стали їм відомі у ході підготовки або проведення оперативно-розшукових заходів, і не надавати завідомо неправдивої інформації зазначеним органам.

Проведений аналіз нормативно-правової бази, що регулює питання ОРД, дозволяє стверджувати, що гарантія держави в межах соціального та правового захисту надається лише за наявності певних умов: за сприяння органам і підрозділам, що здійснюють ОРД (на підставі письмової угоди); у випадку правомірного виконання особою громадського обов'язку або покладених на нього обов'язків (неправомірні дії громадянина у ході виконання завдань оперативного підрозділу або порушення умов письмової угоди виключають гарантії держави щодо його соціального і правового захисту); під час виникнення реальної, а не уявної загрози протиправного посягання на життя, здоров'я або майно осіб у зв'язку з їх сприянням підрозділам кримінальної поліції, що здійснюють ОРД (у даному випадку гарантії держави надаються не тільки цим особам, але й членам їх сімей та близьким).

Втім, необхідно мати на увазі те, що на осіб, які сприяють суб'єктам ОРД без укладання письмової угоди, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» гарантії держави щодо соціального та правового захисту не поширюються. На наш погляд, це не повинно звільняти зазначені підрозділи, що здійснюють ОРД, від виконання взятих на себе

зобов'язань перед такими особами. Соціальний і правовий захист особи, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності регулюється ст. 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Основним посилом має бути норма ч. 1 ст. 13, в якій наголошено, що «особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, перебуває під захистом держави» [3].

Правовий захист передбачає і покладає на державу обов'язок вживати необхідних заходів щодо запобігання протиправних дій проти них, встановлення винних у подібних діях і притягненню їх до відповідальності, передбаченої законодавством.

Ч. 4 ст. 12 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» встановлюється також можливість звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які сприяють оперативним підрозділам НПУ, і, які, перебуваючи у стані необхідної оборони, крайньої необхідності або професійного ризику, а так само у зв'язку із затриманням особи, у діях якої є ознаки злочину, заподіяв шкоду правам, свободам людини, інтересам держави під час виконання завдань ОРД. Цей припис, насамперед, витікає із вимог інституту обставин, що виключають злочинність діяння (розділ VIII КК України) [4].

Однак, із цієї норми закону, не вбачається, а тож залишається неясним, чи розповсюджуються ці дії на всі категорії осіб, що сприяють підрозділам кримінальної поліції, у тому числі й тих громадян, з якими не укладалася письмова угода. У зв'язку із цим вважаємо, що у законі про ОРД, необхідно більш чітко і зрозуміло прописати норму, яка забезпечує правовий захист усіх осіб, незалежно від наявності документального оформлення їхнього співробітництва з оперативними підрозділами.

Інший нормативно-правовий акт, а саме Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» у п. «а» ч. 1 ст. 2 наголошує, що у числі інших осіб, право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, зазначених у статтях 1 і 7 цього Закону, за наявності відповідних підстав має особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень [5].

Законодавець зосереджує увагу також на категорії осіб, які «в іншій формі» сприяли правоохоронному органу у протидії злочинності, до чого ми з повним правом можемо віднести і сприяння оперативним підрозділам особами, з якими не укладено письмової угоди.

Таким чином, приводячи у відповідність окремі положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» із Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» стосовно правового захисту осіб, з якими документально не оформлене співробітництво з оперативними підрозділами кримінальної поліції пропонуємо у законі «Про оперативно-розшукову діяльність» ч. 3 ст. 13 викласти наступним чином: «У разі виникнення загрози життю, здоров'ю або майну особи, яка у будь-якій формі сприяє виконанню завдань оперативно-розшукової діяльності, її захист забезпечується в порядку, передбаченому частиною третьою статті 12 цього Закону».

Список бібліографічних посилань: 1. Бандурка А. М., Горбачев А. В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ : науч.-практ. пособие. Киев : РИО МВД Украины, 1994. 160 с. 2. Конституція України : закон України від 26.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 11.10.2018). 3. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 11.10.2018). 4. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341 ІІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.10.2018). 5. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : закон України від 23.12.1993 № 3782-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення: 11.10.2018).

Одержано 14.10.2018

УДК 343.98

Тетяна Анатоліївна ПАЗИНИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики
та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ КСЕНОФОБІЇ

Прояви агресії та нетерпимого ставлення окремих осіб до представників суспільства, які відрізняються за кольором шкіри, формою очей, національністю, релігійними переконаннями тощо є соціальною і політичною проблемою майже кожної країни. Актуальна вона і для нашого суспільства. Слід зазначити, що на практиці слідчі стикаються з цілою низкою труднощів у розслідуванні вищезазначених злочинів, адже основою процедури виступає доказування і детальне відображення в матеріалах кримінального провадження елементу суб'єктивної сторони злочину – спеціального мотиву нетерпимості підозрюваного до представників певної раси, національності чи релігійної групи. Для подолання цієї проблеми слідчому необхідно чітко уявляти природу формування цього стереотипу і вміти виокремлювати його в діях злочинця, слідах і обстановці вчинення злочину.

В сучасному суспільстві прояви нетерпимості характеризуються доволі ємким загальним терміном – «ксенофобія». Розуміння даного терміну знаходиться на стику психології, політології, соціології та кримінального права. Походження слова ксенофобія має грецьке коріння: «xenos» від грецького – чужий, сторонній, і «phobos» – прояв нав'язливого страху, ненависті, ворожості, злості.

Ксенофобія – це стійке нав'язливе почуття страху, ненависті, ворожості стосовно чужинців чи чужоземного, нетерпимості та неприязні до представників іншої нації, віросповідання, культури, національності, іноземців чи представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, незвичного, чужого. Цей психоемоційний стан особи, який виражається в негативному відношенні до іншого – «чужого» суб'єкта, ґрунтується на певному негативному стереотипі. Він формується у особи (або у певної соціальної групи) на основі її знань, переконань і досвіду.

В залежності від певних стереотипів, можна виділити наступні основні прояви ксенофобії (нетерпимості).

1. Расизм – це переконання у тому, що одна раса за своєю природою краща ніж інша. Виражається у почуттях неприязні, ворожості, страху, ненависті представників європеїдної раси до негроїдної, і навпаки.

2. Етнофобія – це нетерпиме ставлення до людей іншої нації, народу.

Різновидами етнофобії виступають наступні прояви.

Шовінізм – проголошення однієї нації головнішою над іншими. Проявляється, як правило, у формі неповаги і принизливого ставлення народу однієї держави до народу іншої держави (вважаються більш слабкими, менш розвиненими тощо). Історичним прикладом шовінізму і крайньої форми націоналізму була політика фашизму.

Антисемітизм – це вороже ставлення до представників єврейського народу і їх культури.

Фашизм – ідеологія проголошення однієї нації головнішою, що заснована на політичній диктатурі та масовій пропаганді культу ненависті до інших представників націй. Як правило, супроводжується застосуванням насильства до окремих представників і груп населення, та встановленням крайніх форм дискримінації у всіх сферах життя.

Геноцид – це крайня форма (стадія) фашизму, сутність якої полягає у повному або частковому знищенні окремих груп населення або цілих народів. Геноцид може здійснюватись владними представниками відкрито, наприклад, через застосування зброї (в тому числі масового знищення), або завуальовано. Прикладом останньої форми може служити політика керівництва ВКП(б) та уряду СРСР у 1932–1933 роках, яка призвела до організації штучного голоду і багатомільйонних смертей серед сільського населення на території Української СРР та Кубані.